2021

NÁRODNÍ ÚSTAV LIDOVÉ KULTURY
ZÁMEK Č. 672
696 62 STRÁŽNICE
ČESKÁ REPUBLIKA

Návrh specializované mapy

„Záznamy lidové instrumentální hudby“

Geoinformační systém (GIS) prezentace map s odborným obsahem na webu:

https://lidovyodev.cz/portal/apps/webappviewer/index.html?id=3e5cb14add39452e893db37b3c5d9f46

Předložený materiál je plánovaným výstupem projektu
Lidové písně a tance českých zemí – digitální systém pro zpřístupnění a záchranu, který je součástí
Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II), zadavatelem je Ministerstvo kultury. Číslo projektu: DG18P020VV053
Řešitelé: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., Národní ústav lidové kultury

Autoři mapy: Mgr. Jiří Höhn; Mgr. Matěj Kratochvíl, Ph.D.; PhDr. Lucie Uhlíková, Ph.D.

I.) Specializovaná mapa s odborným obsahem

Mapa záznamů lidové instrumentální hudby v českých zemích

Mapa je v současnosti dostupná prostřednictvím webového nástroje **Mapová aplikace – Záznamy instrumentální hudby** na adrese:

https://lidovyodev.cz/portal/apps/webappviewer/index.html?id=3e5cb14add39452e893db37b3c5d9f46

Prostřednictvím tohoto nástroje lze zobrazovat dochované prameny dokumentující jednotlivé instrumentální sestavy v českých zemích v kontextu času a prostoru. Zároveň také předkládá podrobnější informace o jednotlivých záznamech a jejich uložení v rámci České republiky a ukládat mapu v souboru pdf.

II.) Popis dosažených původních výsledků získaných na základě výzkumu

Mezi prameny lidové hudební kultury představují záznamy instrumentální hudby ve srovnání s písňovým repertoárem položku často opomíjenou. Příčinou jsou relativně větší nároky na sběratele ohledně hudební kompetence i objektivně menší množství informantů, od nichž bylo možné tyto zápisy získávat. Přesto se jedná o důležitou složku lidové hudební kultury, s vlastními specifiky, která přináší některé nové pohledy na tradiční hudební kulturu jako celek. Záznamy instrumentální hudby se vyskytují v různých podobách: jako samostatné celky, nebo jednotlivé položky v kolekcích jinak převážně zaměřených na písňový repertoár. Mezi prameny lze nalézt záznamy pořízené profesionálními či amatérskými sběrateli v terénu, dále transkripce zvukových nahrávek a konečně i originální zápisy, jež původně sloužily konkrétním interpretům v rámci jejich hudební praxe.

Do oblasti lidové instrumentální hudby řadíme především záznamy písní, u nichž kromě textu a nápěvů sběratel zapsal i nástrojový doprovod, s nímž se setkal v dané době a lokalitě. Patří sem ovšem i žánry čistě instrumentální. Velkou skupinu představují různorodé taneční melodie, které se v některých případech dochovaly i v podobě partitur nebo particell využívaných lokálními hudebními tělesy. Instrumentální hudba je navíc oblastí, v níž se tradiční repertoár lidových hudebníků potkával s autorskými skladbami, neboť v repertoáru tanečních kapel se tyto kategorie nezřídka prolínaly; vedle lidových tanečních melodií byly hrány a zapisovány dobově populární skladby umělé. Zvláštní kategorií jsou instrumentální signály, kromě vojenských a mysliveckých např. i pastýřské či ponocenské vytrubování.

Mapa lidové instrumentální hudby umožňuje kromě regionálního výskytu jednotlivých nástrojů a nástrojových sestav zobrazit také místní specifika – ustálené nástrojové sestavy, jako byla malá selská muzika (dudy, housle, klarinet) z jižních a západních Čech, skřipácká muzika z Vysočiny a další.

Seznam související literatury

Gelnar, Jaromír: Příspěvek k typologii české lidové písně. Národopisné aktuality 15, 1978, s. 195–201.

Hrabalová, Olga: K metrorytmickému katalogu moravských lidových písní. Národopisné aktuality 15, 1978, s. 191–194.

Hrabalová, Olga – Šrámková, Marta: Zásady incipitové katalogizace textových písňových variant: příspěvek k problematice sjednocování a katalogizování textových variant. Český lid 55, 1968, s. 207–222.

Thořová, Věra: Prameny ke studiu vývoje lidové písně v Čechách ve 20. století. Muzeum a současnost 9, 1986, s. 31–104.

Tyllner, Lubomír: Tradiční hudba – hledání kořenů, Praha 2010.

Tyllner, Lubomír: Průvodce po pramenech lidových písní, hudby a tanců v Čechách, Praha 2015.

Vejvoda, Zdeněk 2011: Edice lidové instrumentální hudby v českých zemích. In: Uhlíková, Lucie – Toncrová, Marta: *Hudební a taneční folklor v ediční praxi*. Praha, Etnologický ústav, s. 91–140.

Vetterl, Karel – Gelnar, Jaromír 1962: Nad katalogy písňových nápěvů. Český lid 49, č. 6, s. 241–249.

Vetterl, Karel: *The method of classification and grouping of folk melodies*. In Studia musicologica,tom. VII, 1965, fasc. 1–4, s. 349–355.

Vetterl, Karel: Guberniální sbírka písní a instrumentální hudby z Moravy a Slezska z roku 1819, Strážnice 1994.

III.) Popis metod, jak byly informace (údaje) získány a interpretovány a v čem spočívá jejich syntéza – interpretace příslušnými výzkumnými metodami

Při zpracování mapy bylo použito několika vědeckých metod, s jejichž pomocí byly vytvořeny dílčí výsledky, následně využité při závěrečné syntéze.

Metoda identifikace záznamů. Specializovaná mapa byla vytvořena na základě zpracování tištěných, rukopisných i audiovizuálních záznamů v archivních fondech NÚLK i Etnologického ústavu Akademie věd ČR (pracoviště v Praze a v Brně). Pro vytvoření mapy bylo použito 685 záznamů coby výchozí materiál k nastavení parametrů nové aplikace. Reprezentativnost zvoleného vzorku garantují odborní pracovníci jmenovaných institucí, kteří využívají informačních nástrojů (databází), monografií i syntetických prací z oboru hudební

folkloristiky, a především mají možnost přímého přístupu k historickým pramenům. Mapa je koncipována jako otevřený systém, do něhož lze doplňovat další data z institucionálních i soukromých sbírek, a rozšiřovat tak přehled o dochovaném materiálu.

Metoda digitalizace kulturního obsahu. Zpracované a identifikované záznamy, doplněné o lokalizaci sběru, byly zpracovány v tabulkovém procesoru programu Microsoft Excel, následně proběhl jejich import do databáze. Verifikovaná data jsou uložena na vzdáleném serveru v relačním databázovém systému Microsoft SQL Server Express, který umožňuje vzdálený přístup a bezpečné zálohování na externím serveru. Nad touto databází jsou zprovozněny mapové služby pomocí produktu ArcGIS Enterprise, které umožňují zobrazení dat ve webové aplikaci. Webová aplikace používá Esri JavaScript API, lze ji zobrazit i pomocí běžných webových prohlížečů jako Google Chrome, Microsoft Edge a dalších. Dovoluje efektivně pracovat s velkým množstvím dat a používat složité metody jejich zobrazování a třídění.

K identifikaci lokací bylo užito systému WGS-84 (World Geogdetic Systém 1984). Tento systém je standardně užíván při satelitní navigaci GPS. Pro každou lokalitu tak byl vytvořen jedinečný souřadnicový bod ve formě: 48.9010183N, 17.3168025E (GPS Strážnice). U existujících obcí byly pro zjednodušení a unifikaci využity souřadnice generované mapovým serverem Mapy.cz umisťující bod do přibližného centra dané obce. Pro vyhledávání lokace zaniklých obcí bylo užito kombinace map z 19. století volně dostupných z portálu Mapy.cz a mapové aplikace vzniklé na podkladech snímkování území české republiky v 50. letech 20. století. Tato aplikace je dostupná online: https://geoportal.gov.cz a zachycuje dnes již neexistující obce hlavně v pohraničních oblastech České republiky, vojenských újezdech a zatopených územích. Souřadnice byly vytvořeny manuálně s vazbou na významnou dominantu obce (například kostel, náves nebo centrální křížení výrazných cest). Jako příklad lze uvést zaniklou obec Knín (GPS: 49.1642650N, 14.3854561E). Obdobným způsobem byly zpracovány i obce, které v dnešní době tvoří čtvrť většího celku (například: Popov – dnes součást Štítné nad Vláří, GPS 49.0820103N, 17.9677244E). Místní názvy samot, které se podařilo identifikovat, byly ošetřeny stejným způsobem. Příkladem je samota Čekanice (nedaleko Klatov), místní název pro osídlení na souřadnicích GPS 49.4337281N, 13.1649858E.

U záznamů šířeji lokalizovaných určitou oblastí (například Valašsko) byly souřadnice vygenerovány manuálně v prostoru přibližného středu dané oblasti, mimo obydlený prostor. Tato informace byla následně umístěna do kolonky poznámky.

Během digitalizace pramenů nebylo v několika případech možné na základě zdroje přesně určit, o kterou obec z několika možných se jedná. V těchto případech byly jednotky přiřazeny k více lokacím. Tento stav je opět ošetřen v poznámkách u jednotlivých celků. Počet takto neurčených záznamů je v celkovém objemu dat pod procentem statistické chyby, tento způsob zapracování neurčených jednotek tak nemá vliv na celkovou výpovědní hodnotu mapové aplikace. U některých jednotek lze navíc předpokládat zpřesnění lokace na základě postupného zpracování dalších sbírkových celků.

Ke snazšímu vyhledávání je v databázi obcí zapracováno paralelně současné pojmenování i sběratelem užívané historické varianty (například Brhy u Rychm. – dnes Předhradí, GPS 49.8316244N, 16.0383508E). Tato databáze je v mapové aplikaci provázána s možností filtrování dle lokace a umožňuje vyhledávání podle současného názvu obce, i podle starších pojmenování. Dosud bylo pro potřeby webové mapové aplikaci identifikováno 1.192 lokalit.

Informace vzniklé popisem lze na mapě u každého jednotlivého výskytu zobrazit ve vyskakovacím okně.

Metoda etnografické a historické komparace. Zobrazení jednotlivých záznamů instrumentální hudby na mapě v GIS prostředí umožňuje popsat a vymezit jejich vzájemné časové a prostorové vztahy. Dále lze sledovat výskyt jednotlivých nástrojů a nástrojových sestav ve zvolených oblastech, aktivitu regionálních sběratelů a proměny těchto parametrů v čase. Tato zjištění lze navíc konfrontovat s dalšími informacemi pocházejícími z fondů paměťových institucí z celého území České republiky, které začleňují získané poznatky do širšího národního i středoevropského kontextu. Teprve na tomto základě je možné přistoupit ke srovnávání našich zjištění s historickými či sociálními poznatky a etnickým rozložením obyvatelstva, a zařadit je tak do odpovídajícího kontextu.

Důležité je také umožnění filtrování podle formátu, v němž se záznam dochoval. Primárním zdrojem jsou sice rukopisné prameny, samy o sobě však mají jen částečnou výpovědní hodnotu. K plnému vytěžení dochází teprve jejich komparací s tištěnými prameny (jsou-li dochovány). Odrážejí totiž vztah k písňovému repertoáru ze strany sběratele, který ze svých rukopisných záznamů často k tisku vybíral podle vlastních estetických a jiných kritérií.

V rámci komparace bylo rozhodnuto zakomponovat do mapové aplikace i záznamy zvukové a filmové, pro laickou veřejnost v podstatě neznámé, jejichž povědomí je i u odborné veřejnosti do jisté míry omezeno. Týká se to obzvláště nepublikovaných pracovních záznamů z výzkumné činnosti některých institucí a části fondu Národního filmového archivu.

IV.) Popis funkčního rozhraní webové mapové aplikace

Mapová aplikace umožňuje filtrování v několika úrovních.

1. Filtrování podle užitých hudebních nástrojů vychází z toho, jaký instrumentář je v daném pramenu uveden. V některých případech se jedná o slovní popis doprovázející jednohlasý zápis melodie, jindy o označené a detailně rozepsané nástrojové party. Systém umožní filtrovat jednotlivé hudební nástroje; v případě vícečetného uplatnění téhož nástroje (typicky houslí) je i tato skutečnost zohledněna. Zároveň umožňuje i negativní filtrování, tedy nezobrazit ty záznamy, kde se určitý nástroj vyskytuje. Tato funkce je důležitá při hledání určitého nástrojového obsazení.

2. Formát dochovaného záznamu upřesňuje, jakým způsobem je jednotka fyzicky dochována. Za základ byly zvoleny:

a) rukopis – rukopisné záznamy

b) tisk – zápisy vydané tiskem

c) audiozáznamy – zvukové snímky z terénních výzkumů (nezahrnuje komerčně vydaná média)

d) filmové záznamy – audiovizuální snímky z terénního výzkumu, převážně na filmovém pásu (nezahrnuje komerčně pořízená či vydaná média s výjimkou zpravodajských záznamů i dokumentů z první poloviny 20. století z fondu Národního filmového archivu).

3. Typ dochovaných jednotek zohledňuje obsahovou hodnotu jednotlivých sbírek primárně jako nositele hudebního repertoáru a druhotně také jako pramen dalších informací podstatných pro hudebně folkloristickou interpretaci. Tato informace je dostupná v plovoucím okně u jednotlivých zobrazených záznamů:

a) zápis pořízený sběratelem (zahrnuje i následné přepisy zvukových záznamů pořízených při terénním výzkumu)

b) zápis používaný hudebníky (kapelnické archivy, lendlerové knížky, originální party atd.)

4. Způsob zápisu – parametr předkládá informace o dochovaném záznamu, zda jde o jednohlasý záznam, partituru či particellu. Tato informace je dostupná v plovoucím okně u jednotlivých zobrazených záznamů.

5. Vyhledání lokace umožňuje vybrat název obce (současný i užívaný sběratelem) a vycentrovat mapu na vyhledávanou oblast.

6. Nástrojové obsazení nabízí výběr konkrétního nástroje či nástrojové kombinace pomocí zaškrtávacího menu. V nabídce jsou nástroje klasické i lidové, např. pastýřské trouby. dudy . Sytém počítá i s vokálně-instrumentálními zápisy, kde je hlas chápán jako jeden z nástrojů.

7. Informace o tanci – pokud se jedná o taneční doprovod a je znám, uvádí se název tance.

8. Informace o formě – doprovodná informace o vnitřní struktuře záznamů z pohledu hudebněteoretického předkládá jednotlivé specifické hudebněformové útvary instrumentální hudby, jako jsou předehry, mezihry a dohry. Tato informace je dostupná v plovoucím okně u jednotlivých zobrazených záznamů

9. Časová osa vychází z možnosti filtrování pomocí dvou krajních jezdců (min-max) čímž lze výběr pramenů zúžit na zvolené časové období. Krokování je nastaveno po roce, lze tudíž vybrat i jeden určitý rok.

V.) Odkaz na příslušnou výzkumnou aktivitu, na jejímž základě výsledek vznikl
Metodika zahrnující zpracování a popis písňového repertoáru je plánovaným výstupem tohoto projektu na rok 2021

Ve Strážnici dne 30. 9. 2021

Mgr. Jiří Höhn
řešitel příjemce

Přílohy:
1) zdrojová anabáze ve formátu xlsx
2) Tiskové výstupy z Mapové aplikace Sbírky písňového repertoáru: Mapa sběru – Záznamy instrumentální hudby – 1. Housle a zpěv – okr. Domažlice